

बचत तथा ऋण सहकारी अभियानमा विषयगत संघहरूको आजको भूमिका

केशवप्रसाद दाहाल
प्रमुख कार्यकारी अधिकृत
बागमती प्रोस्कून

बचत तथा ऋण सहकारी अभियानको राष्ट्रिय योगदानको विश्लेषण :

नेपालको सहकारी अभियानमा सबै भन्दा सफल रूपमा सञ्चालनमा रहेको र सबै भन्दा कृयासिल अभियान बचत तथा ऋण सहकारी अभियान हो । मानिसका प्रत्येक आवश्यकता वित्तीय व्यवस्थापनसंग जोडिने भएकोले पनि अधिकतम मानिसहरू बचत तथा ऋण सहकारी अभियानमा जोडिने चाहन्छन् र दिनप्रतिदिन बचत तथा ऋण सहकारी अभियानमा सदस्यहरूको जोडिनेक्रम बढ्दै गएको छ । २०४८ सालमा सहकारी ऐन जारी हुँदा सहकारी संस्थाहरूले एउटै समुदायका व्यक्तिहरू मात्र संस्थामा आवद्ध गराई तीनिहरूको आधारभूत र स-साना आवश्यकताहरू मात्र पूरा गर्न सक्दछन् भन्ने विश्वास राखेको अनुभूति हुन्छ । हुन पनि सहकारी संस्थाहरूको सदस्यहरूको असिमित चाहाना पूरा गर्नका लागि सम्भव पनि थिएन, किनकी त्यसवेला वित्तीय परिचालनका सन्दर्भमा समुदायमा ज्ञान, सीप र धारणाको विकास भएको थिएन । साना साना बचत गर्ने र त्यही बचत आपत विपत्तमा प्रयोग गर्नका लागि सहकारीमा आवद्ध हुनु पर्दछ भन्ने मूल भावनाले गाउँ गाउँमा सहकारी संस्थाहरू स्थापना भएका थिए तर सहकारी संस्थाहरू स्थापना हुने क्रम सुस्त रहेको थियो । २०५० सालमा नेपाल बचत तथा ऋण केन्द्रीय सहकारी संघ लि. (नेफ्स्कून) को स्थापना भए पछि गाउँ गाउँमा बचत तथा ऋण सहकारी संस्थाहरूको स्थापना गर्ने लहर नै आएको थियो । जसको फलस्वरूप आज देशभरीमा करिब १४ हजार अर्थात कूल सहकारी संख्याको करिब ४७ प्रतिशत (सहकारी भलक २०७७ बमोजिम) हिस्सा बचत तथा ऋण सहकारीले ओगटेको छ । बचत तथा ऋण सहकारी अभियानका माध्यमबाट रोजगारीको सृजनाका अतिरिक्त वित्तीय पहुँच बाहिरका मानिसहरूलाई सहकारी मार्फत वित्तीय पहुँच पुऱ्याई गरिबी न्यूनीकरण र उद्यमशिलता विकासमा महत्वपूर्ण टेवा पुगेको छ । सहकारीले गरिबी निवारण, उद्यमशिलता विकास र रोजगारीमा पुऱ्याएको योगदानको वास्तविक तथ्याङ्क त राज्य वा सहकारी अभियान कतै पनि छैन । यद्यपी समुदायमा आधारित सहकारी संस्थाहरूले सामाजिक पूँजी निर्माण गरी त्यही समुदायमा परिचालन गरिरहँदा गरिबी निवारणमा अप्रत्यक्ष रूपमा भने महत्वपूर्ण सहयोग पुगेको छ । यस कुरालाई पुष्टी गर्ने कुनै आधिकारिक तथ्याङ्क नभए तापनि देहाएको विवरणको विश्लेषणात्मक अध्ययन गर्दा प्रदेशको शिक्षाको स्तरका आधारले सहकारी संस्थाहरूको स्थापना र सञ्चालन तथा सदस्यहरूको आवद्धता रहेको र जुन प्रदेशमा सहकारीको प्रचुरता रही अधिकतम सहभागिता रहेको छ त्यो प्रदेशको गरिबी दर कम रहेको देखिन्छ । राष्ट्रिय औषत गरिबीदर २५.२ प्रतिशत भन्दा कम गरिबी भएका प्रदेशका सहकारी संस्थाहरूमा आवद्ध सदस्यहरूको संख्या बढी रहेको देखिन्छ । समुदायमा आधारित ठूला सहकारी संस्थाहरूको कार्यक्षेत्रको यस सम्बन्धमा गहन अध्ययन गर्दा यो कुरालाई अभै विश्वास योग्य रूपमा पाउन सकिन्छ ।

प्रदेशको नाम	प्रतिव्यक्ति आय (अमेरिकी डलर)	साक्षरता दर	गरिबी दर (प्रतिशत)	सहकारी संख्या	सहकारीमा आवद्ध संख्या (जना)	कैफियत
प्रदेश नं. १	१२११	७३.६८	१६.०	४७३७	९३५७००	
प्रदेश नं. २	९६७	४९.५४	२७.७	४१५३	५५५१९७	
बागमती प्रदेश	१७६७	७४.८५	१५.३	१०४१८	२७१७४६९	
गण्डकी प्रदेश	१२७७	७४.८१	१५.२	२६७१	१११६६३२	
लम्बुनी प्रदेश	९४३	६६.४३	२५.८	३७५५	८९८६११	
कर्णाली प्रदेश	८०८	६२.७७	३६.५	१९६७	४०४९५६	
सुदुरपश्चिम प्रदेश	६६३	६३.४८	४२.०	२०६०	५४२९८९	

श्रोत : Small Area Estimate of poverty – 2011 (CBS), Multidimensional Poverty Index 2018, र सहकारी भलक-२०७७

बचत तथा ऋण सहकारी अभियानमा संघहरूले खेल्नु पर्ने भूमिका :

सत्तरीको दशक देखि नेपालमा बचत तथा ऋण सहकारीहरूको गतिमा तीव्रता आएको देखिन्छ । बचत तथा ऋण सहकारी अभियानको शीर्ष संघ नेफ्स्कूनले सदस्य संस्थाहरूको स्तरीकरणका लागि एशियाली ऋण महासंघले विकास गरेको स्तरीकरण कार्यक्रम साठीको दशकको उत्तरार्ध देखि नेपालको बचत तथा ऋण सहकारी संस्थाहरूमा सुरुवात

गरेसंगै सहकारी संस्थाहरु सानो होइन व्यवस्थित गरी ठूलो बनाई संस्था मार्फत सम्पूर्ण सदस्यहरुको पूर्ण वित्तीय समाधान खोज्नु पर्दछ भन्ने भावनाको जागृत भएको छ । यो संगै बचत तथा ऋण सहकारीको सुशासन, व्यवस्थापन, दीगोपना र पारस्परिक सहयोगका लागि संघहरुले भूमिका खेल्नु पर्दछ भन्ने सफल उदाहरण नेफ्स्कूनले प्रस्तुत गरेको छ । हाम्रो सहकारी ऐन २०४८ ले प्रत्येक जिल्लामा जिल्ला सहकारी संघका अतिरिक्त जिल्ला विषयगतसंघहरु गठन गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको थियो । त्यस व्यवस्थाका आधारमा अधिकांश जिल्लाहरुमा जिल्ला बचत तथा ऋण सहकारी संघहरुको स्थापना भएका छन्, तर सब जिल्ला बचत तथा ऋण सहकारी संघहरु सक्रिय रहेका छैनन् । सहकारी ऐन २०७४ पछि प्रदेशस्तरमा पनि प्रादेशिक संघहरुको स्थापना भएका छन् । तर हालसम्म सबै प्रदेशमा संघहरु दर्ता भई क्रियाशिल भएका छैनन् । सहकारी अभियानका सबै तहका संघहरु बीच ऐक्यवद्धता, पारस्परिक सहयोग, मैत्रीपूर्ण व्यवहार र बहस पैरवीमा देखिएको सामाज्यस्यताको कमीको कारण बचत तथा ऋण सहकारी अभियानले खेल्नु पर्ने भूमिकालाई अभै प्रभावकारी बनाउन सकिएको छैन यस तथ्यलाई हामीले स्वीकार्नु पर्ने नै हुन्छ । बचत तथा ऋण सहकारी अभियानको दिगो विकास र बचत तथा ऋण सहकारी अभियान प्रतिको विश्वासनियता वृद्धिका लागि सबै तहका संघहरु एकै ठाउँमा उभिनु आजको आवश्यकता हो । यसका लागि संघहरुले तत्कालै सोच्नु पर्ने अवस्था आई सकेको छ । हामी एक्लाएकै होइन सामूहिक रुपमा उठ्न सक्थौ भने मात्र अभियानले सफलता र सार्थकता पाउँदछ । त्यसका लागि न्यूनतम देहाएका विषयहरुमा सबै तहका बचत संघहरुको ऐक्यवद्धताको खाँचो छ र आजै देखि यसका विषयमा चर्चा चलाउनु आवश्यक छ ।

१. बचत तथा ऋण सहकारी अभियानलाई सामुदायिक हित केन्द्रित गर्नका लागि निश्चित मापदण्ड बनाई सहकारी कानून मार्फत संघिय सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारहरुसंगको विश्वास अभिवृद्धिका लागि संघहरुले सामूहिक जिम्मेवारी लिने,
२. बचत तथा ऋण सहकारीका मार्फत सदस्यहरुको हित प्रवर्द्धनका लागि साझा विषयवस्तुहरु निर्माण गरी शिक्षा तालिम तथा सूचनामा ऐक्यवद्धता कायम गर्ने,
३. सत्प्रतिशत बचत तथा ऋण सहकारी संस्थाहरुलाई सञ्जालमा ल्याई एकीकृत अनुगमन प्रणालीको विकास गरी लागु गर्ने,
४. सहकारी तथ्याङ्क केन्द्रको स्थापना गरी बचत तथा ऋण सहकारी संस्थाहरुले गरिबी निवारणको क्षेत्रमा, रोजगारीको क्षेत्रमा एवम् वित्तीय पहुँचमा पुर्‍याएको योगदानको विश्वास योग्य तथ्याङ्क निर्माण गरी नियमित अध्यावधिक गर्ने,
५. बचत तथा ऋण सहकारी अभियानको अलग्गै कानून निर्माणमा सामूहिक जिम्मेवारी सहित बहस र पैरवी गर्ने,
६. बचत तथा ऋण सहकारीको सुरक्षा कवजको रुपमा रहेको स्थिरीकरण कोषको स्थापनामा सामूहिक जिम्मेवारी लिदै बचत तथा ऋण सहकारी सञ्जालमा आवद्ध कुनै पनि सहकारी संस्थाहरु जोखिममा हुदैनन् भन्ने अनुभूति दिलाउने गरी आवश्यक कार्यहरु गर्ने,
७. बचत तथा ऋण सहकारीका लागि आवश्यक प्रविधीको विकास, प्रविधीमैत्री कानूनको निर्माण, बचत तथा ऋण सहकारी अभियानको आफ्नै डाटा सेन्टरको विकास गर्ने,
८. बचत तथा ऋण सहकारीका लागि आवश्यक पर्ने दक्ष जनशक्ति विकास गरी मानव श्रोत बैंकको स्थापना गरी दक्ष जनशक्ति आपूर्ति गर्ने,
९. संघहरुमा आवद्ध बचत तथा ऋण सहकारी संस्थाहरुको सेवामा गुणस्तर वृद्धिका लागि साझा अवधारणा बनाई लागु गर्ने,

वर्तमान तरलता संकट व्यवस्थापनमा संघहरुको भूमिका :

वित्तीय बजारमा बेला बेलामा तरलता संकटहरु आइने रहन्छन् । तरलता संकटका विभिन्न कारणहरु हुन सक्दछन् । सधै एउटै कारणबाट तरलतामा संकट आउछ भन्ने भन्ने होइन । तरलता संकट कहिले तत्काल समाधान हुने किसिमका र कुनै लामो अवधी सम्म प्रभाव रहने किसिमका हुन्छन् । यस वर्षको तरलता संकट लामो समयसम्म प्रभाव रहेको अनुभूति हामी सबैले गरेका छौं । यसका कारणहरु अनगिन्ती हुन सक्दछन् । यसले सबै बचत तथा ऋण सहकारी

अभियानमा प्रभावहरु देखिन थालेका छन भने विपेश गरी संघहरुमा प्रत्यक्ष प्रभाव रहेको छ । कुनै पनि संघहरुले यतिबेला सदस्य संस्थाहरुको माग बमोजिमको पूर्ति गर्ने सम्भावना न्यून छ । संघहरुले तरलता व्यवस्थापनका लागि आगामी दिनमा देहाएका विषयमा सुधार गर्नु आवश्यक रहेको देखिन्छ र संघले यसको लागि योजना बनाएर अगाडि बढ्न सबै तयार रहनु पर्नेछ ।

- सबै संघहरुले अन्तरलगानी तथा वित्तीय सेवा नगरी कृयाकलापहरुको क्षेत्र निर्धारण गरी सदस्य सेवाको स्तर वृद्धि गर्नु पर्ने आवश्यकता रहेको छ ।
- वित्तीय कारोबार गर्ने संघले वित्तीय कारोबार नगर्ने संघको सञ्चालनका लागि बजेटको व्यवस्था गरी सबै संघहरुको सञ्चालनको वातावरण निर्माण गर्नु पर्दछ ।
- वित्तीय कारोबार गर्ने संघले प्रतिफललाई भन्दा स्तरीय सेवाको सुनिश्चितताका लागि अधिकतम तरलताको व्यवस्थापनमा ध्यान दिनु पर्दछ ।
- संघमा तरलताको अभाव छैन भन्ने अनुभूतिका लागि बजारको अवस्थाका आधारमा तरलता व्यवस्थापन गर्ने रणनीति लिनु पर्दछ ।
- दीर्घकालिन तरलता व्यवस्थापनका लागि अन्तराष्ट्रिय सहकारी सञ्जालबाट न्यूनतम ब्याजमा ऋण लिन पाउने व्यवस्थाका लागि पहल गर्नु पर्दछ र अधिकतम परिचालन क्षमता बनाउनु पर्दछ ।
- संघहरुले तरल लगानी गर्दा ९० दिन भन्दा बढीको आवधिक लगानी गर्न नपाउने नीतिगत व्यवस्था गर्नु पर्दछ ।
- संघहरु मार्फत कारोबार गर्नका लागि सबै सदस्य संस्थाहरुलाई आव्हान गर्दै बैकिङ्ग क्षेत्रमा गएको रकम सहकारीमा नै फिर्ता ल्याउन सामूहिक प्रयासको थालनी गर्नु पर्दछ ।
- सहकारीहरुको तरलता व्यवस्थापनमा हुने कठिनाईको अन्त्यका लागि केन्द्रिय तरलता कोषको अवधारणा विकास गरी कोष सञ्चालनलाई कानुनी व्यवस्थाका लागि सामूहिक बहस गर्नु पर्दछ ।

‘सहकारीको पैसा सहकारीमा नै’ भन्ने कुरा बचत तथा ऋण सहकारी अभियानमा सदस्य सहकारी संस्थाहरुले पनि बुझ्न जरुरी छ । संस्थाहरुलाई वित्तीय लगानी वा तरल लगानीका सन्दर्भमा बचत तथा ऋण सहकारी संघहरुले प्रतिष्पर्धी मूल्यमा वित्तीय सेवा प्रदान नगरेको भए आज सहकारी संस्थाको तरलताको रकम शुन्य प्रतिशत ब्याजदरमा बैकमा रहेको हुने थियो । संघहरुले सक्रियतापूर्वक कारोबार गर्नाले नै सहकारी संस्थाहरुले बजारमा अधिकतम लाभ लिन सक्षम भएको हो भन्ने कुरा बुझ्नु जरुरी छ । वित्तीय बजारमा तरलता अभाव हुँदा बैकले पनि भनेजति फिर्ता गर्न सक्ने अवस्था रहेको हुँदैन तथापी बैक प्रति हामी कहिले कठोर बन्न सक्दैनौ तर संघहरुले एक पटक आफ्नो आवश्यकता पूरा गर्न नसके संघहरुको सन्दर्भमा गुनासो गरी हाल्छौ । हुनतः गुनासो गर्ने भनेको पनि आफ्नैलाई हो तर गुनासो गर्दै निरन्तर कारोबार बढाउदै लैजादा मात्र संघहरुले सहज सेवा दिन सक्छन भन्ने कुरा पनि विर्सनु हुँदैन । संघ र सदस्य संस्थाहरुको सम्बन्ध सामान्य अवस्थामा प्रगाढ र असमान्य अवस्थामा टाढाको नभई हाम्रो समस्या हामीले नै पार लगाउन सक्दछौ भन्ने कुराले सदैव एकैनास कायम गर्नु पर्दछ । सहकारीको पिडा सहकारीले नै बुझ्दछ । सहकारीका सवालमा सहकारी मात्रै बोल्दछ । सहकारीको सुरक्षा पनि सहकारीले मात्र गर्न सक्दछ । सहकारी कर्मी बीचको हित र एक आपस बीचको विस्वास र माया अरु क्षेत्रमा भन्दा भिन्न छ । सहकारी संस्थाहरु अधिकतम मुनाफा कमाएर सदस्यलाई खुशी पार्नका लागि खोलिएका होइनन् । सहकारीमा असिमित मुनाफाको अपेक्षा गर्नु गलत हो । एकका लागि सबै र सबैका लागि एक नै सहकारीको मूल भावना हो भन्ने कुरालाई आत्मसाथ गर्दै अहिलेको तरलता कठिनाई बचत तथा ऋण सहकारी अभियानबाट मात्रै समाधान हुनसक्दछ र यसका लागि अविलम्ब बचत तथा ऋण सहकारी संघहरुले पहलको थालनी गर्नु आवश्यक रहेको छ ।